

FONTES HISTORIAE HUMANICAE Aevi recentioris

IRATOK
A NEMZETISÉGI KÉRDÉS
TÖRTÉNETÉHEZ.

KIADJA

A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT.

BUDAPEST,
NYOMATOTT A KIRÁLYI MAGYAR EGYETEMI NYOMDÁBAN
1926.

MAGYARORSZÁG ÚJABBKORI TÖRTÉNETÉNEK FORRÁSAI

IRATOK

A MAGYAR ÁLLAMNYELV

KÉRDÉSÉNEK TÖRTÉNETÉHEZ

1790–1848.

SZERKESZTETTE ÉS A TÖRTÉNETI BEVEZETŐ TANULMÁNYT ÍRTA

SZEKFŰ GYULA

BUDAPEST,
KIADJA A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
1926.

ELŐSZÓ

AZ „IRATOK A NEMZETISÉGI KÉRDÉS TÖRTÉNETÉHEZ” CÍMŰ SOROZATHOZ.

Az osztrák-magyar monarchia 1918-iki összeomlásáig a magyar politikai élet főtartalmát különösen két kérdés alkotta: a *nemzetiségi* és az *osztrák kérdés*. Minthogy a trianoni béke elszakította tőlünk a nemzetiségek lakta országrészeket, Ausztriától pedig elváltunk, e kérdések mint ilyenek lényeges belső átalakuláson mentek át: korábbi sajátos belpolitikai jellegüket elveszítették és az országunkon kívül szakadt nemzetiségeinkkel és Ausztriával való vonatkozásaik miatt külpolitikai érdekű problémává váltak. E két kérdés alapos ismerete nélkül az újabkori magyar történelem nem érthető meg. Szerencsére a bécsi levéltárak megnyílása épen e két kérdésre olyan kutatások lehetőségét adta meg, melyekre korábban még csak nem is gondolhattunk. Ezért helyezett Társulatunk elnöke Klebelsberg gróf abban a szerves programban, melyet az újabkori kutatásokra felállított, különös súlyt a *nemzetiségi kérdés* és az *osztrák összbirodalmi kísérletek oklevéltárának* kiadására.

A nemzetiségi érzés először az államfentartó *magyar-ságban* ébredt tiszta öntudatra s az irodalmi mozgalmakon

kívül a magyar nyelvnek a latinnal és a némettel szemben hivatalos nyelvvé tételére irányuló törekvésekben nyilatkozott meg. Az erre vonatkozó leglényegesebb írásokat veszi e kötetben az olvasó dr. Szekfü Gyula egyetemi ny. r. tanár mesteri szerkesztésében. Legközelebb nyomdába kerülnek a *tót* és az illyr (*horvát és szerb*) nemzetiségi mozgalmakra vonatkozó kötetek is.

Budapest, 1926. évi január hó 1-én.

A Magyar Történelmi Társulat.

ELŐSZÓ.

A jelen forráskiadás kiegészítőrészt képezi a nemzetiségi kérdés 19. századbeli történetét tárgyaló köteteknek, melyek Magyarország újabkori történeti forrásai közt fognak megjelenni. A külföldi, velünk nem rokonszenvező felfogás szerint ugyanis éppen a magyar államnyelv kérdése, a magyar nyelvtörvények aggresszív iránya lett volna a megindítója, az előhivogatója az országban felkelt 30-as és 40-es évekbeli nemzetiségi mozgalmaknak. Hogy ezen speciális tót-, illyr-, oláhmozgalmat tárgyaló köteteket a magyar államnyelv kérdésének bonyolult problémájától tehermentesítsük és megszabadítsuk attól, hogy e kötetek egyes szerzői ugyanazon központi, magyarnyelvi kérdés vizsgálatával bajlódjanak: ez volt a jelen munka elkészítésének egyik célja.

Mondjuk helyesebben: ez adott alkalmat a jelen kötet összeállítására. Mert a nem-magyar nemzetiségek kérdése inkább csak külsőlegesen van kapcsolatban e munkával, melynek valódi feladata és belső létjogosultsága specifikusan magyar. Végre is itt az ideje annak, hogy a magyarság világos képet alkosson magának arról, miként szabadult meg az évszázadokon át uralkodó latin nyelvtől és miként, minő harcok árán, szinte hatvan esztendősz küzdelmekben szerezte meg magának azt, ami akkor már minden európai nemzet természetes jogának tűnt fel: hogy a saját nyelvén intézze államügyeit. Azt, amit franciának és németnek uralkodói adtak meg, azt, amit oláh és szerb is akadálytalanul gyakorolt, annak használatbavételét Magyarországon félszázadnál tovább akadályozták a nemzet szerencsétlen körülállásai, melyeket a jelen kötet bevezetése iparkodik közelebről fölfejtteni.

A magyar nyelv kérdése a tárgyalt korszakban állandóan az érdeklődés középpontjában volt. Hivatalos iratok és magánlevelezések folyton vele foglalkoznak, egykorú könyv is alig van, melyben e kérdéssel ne találkoznánk. Írók és költők szinte kivétel

nélkül hozzájárultak, erejükhez képest, e kérdés előbbreviteléhez. Bessenyeitől kezdve Révain, Kazinczyn és Csokonain át Kisfaludy Sándorig és Kölcseyig, onnan Bajzán át Czuczorig és Vörösmartyig mindegyiknek volt szerepe, mely a kérdés folyamatos tárgyalásakor megvilágítandó volt. Politikusok és államférfiak, köztük József nádor, Deák, Széchenyi, Eötvös, Kossuth, magas hivatalnokok, Ürményi, Cziráky Antal, Mednyánszky Alajos elvi nyilatkozatokat tettek, melyek a kérdés további fejlődésére hatással voltak. Országgyűlések és megyegyűlések visszhangzottak e kérdéstől, és ami Magyarországon hallatszott, annak megvolt a bécsi visszhangja is, annál inkább, mert hiszen 67 előtt a magyarság kívánságainak betöltése vagy elutasítása a bécsi kormányférfiaktól függött. Ehhez képest fokozott figyelmet igényelnek a bécsi államtanács és konferencia tagjainak, a magyar születésűeknek úgy, mint akár Wallisnak, Kollowratnak, Metternichnek, Kübecknek, Hartignak véleményei és maguktartása.

A kérdésnek épen e hatalmas kiterjedése kényszerített, hogy mind az akták kiadásánál, mind a magyarázó bevezetés készítésénél lehetőleg elhatároljam a területet és hogy úgy mondjam, sűrített oldatot készítsek. Az akták kiválasztásánál vezető elvem volt, hogy a magyar államnyelv ügyét elősegítő vagy hátráltató momentumok megvilágíttassanak, s mivel az államnyelv ügyét legelsősorban az országgyűlések segítették elő, az új lépések azoktól indultak ki, viszont pedig a hátráltató momentumok a központi hatóságok működésében szemlélhetők: ezért helyeztem a fősúlyt az országgyűlési tárgyalásokra, a nyelvtörvények létrejöttének történetére és a központi hatóságok állásfoglalásának vizsgálatára. Ugyancsak a központi hatóságok: magyar dikasztériumok és bécsi hatóságok irataira voltam utalva, amikor a nyelvtörvények végrehajtásának pl. a közoktatásügy terén való bonyodalmas kérdését tanulmányoztam. A vármegyék szerepe az országgyűléseken összegezve jelenik meg, megyei írásokra csak ott terjeszkedtem ki tehát, ahol a megyei rendek országgyűlésen kívül tanusítottak iniciatívát, ezen esetek azonban az államnyelv központi kérdésében nem bírtak oly fontossággal, hogy miattuk helyhatósági levéltárakat kellett volna átbúvárolnom. A publikált iratok, Fontes vállalatunk egész diszpozíciójához képest, a nagy bécsi és budapesti központi hatóságok levéltárából származnak; a kiadatlan iratokon kívül ki

kellett terjeszkednem az országgyűléseknek egykorú publikációkban már megjelent hivatalos irataira is, melyek az államnyelv kérdésének egy-egy fontos határkövét képezik s nélkülök e kiadvány csonka és értelmetlen lett volna. A kiadási elvek dolgában természetesen alkalmazkodtam a Magyar Történelmi Társulat hivatalos forráskiadási szabályzatához, ott azonban, ahol e szabályzat az egyes kiadóknak szabadkezet enged, szerencsém volt a Domanovszky Sándortól József nádor iratai publikálásában követett elvekhez igazodnom, melyek az egyes irománydaraboknak, bevezető és befejező jegyzetekben, részletes történetét adva, lehetővé teszik, hogy az *in extenso* kiadott irományokon kívül nagymennyiségű egyéb kiadatlan darab is beilleszthető legyen a kötetbe.

Hasonlóképpen iparkodtam minél több, a kérdéssel összefüggő adatot közzétenni, a bevezető fejezetekben is, melyek az említett forráskiadási szabályzat értelmében nem a kérdés történetét, hanem csak a kiadott iratok magyarázatát, érthetővé tételét célozzák. A munka így is, korlátolt voltában, a magasabb történetírási színvonalon alul is, sok nehézséget okozott, mert olyan területekre is elnyúlott, melyek még nincsenek eléggé megművelve. Ilyen, hogy csak a legnevezetesebbeket említsem: a magyar országgyűlések története, a dikasztériumok működése, azok egyes vezető egyéniségeinek nézetei és az egész légkör, melyben helytartótanács és tanulmányi bizottság, kamara és kancellária dolgukat végezték. A bécsi kormány: uralkodó, államtanács, kabineti miniszterek, konferencia szelleméről ugyancsak kevés a pozitívum és a megbízható abban, amivel az osztrák irodalomban találkozunk. Itt az újonnan megnyílt állam konferenciai levéltár szolgáltatott értékes adatokat. Legsajnosabban pedig azt az ingadozást és a pozitív történeti alapokon létrejött megállapodások hiányát éreztem, mely az állam és nemzet viszonya, egymásra való hatása dolgában található a nyugati nemzeti tudományokban. Mindezen nehézségek mellett, amit lehetett, kidolgoztam és remélem, hogy a kérdésnek későbbi, mélyebbre ható és összefoglaló kutatója, ha mást nem, a kiadott iratok anyagát szívesen fel fogja használni.

Bécsben, 1925 márciusában.

Szekfü Gyula.

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE.

helytt.: helytartótanács és a helytartótanács levéltára, a budapesti Országos Levéltárban.

kanc.: m. udv. kancelláriai levéltár, ugyanott.

praes. kanc.: ugyanezen kancelláriai levéltár elnöki osztálya.

nád. titk.: József nádor titkos levéltára, ugyanott.

régi orsz. ltár: régi országos levéltár, ugyanott.

Conf.: Staatskonferenz, az államkonferencia levéltára a bécsi házi, udv. És áll. levéltárban.

I.-Prot.: Informationsprotokolle, ugyanott a kabineti levéltárban.

K. K. A.: Kabinets-Kanzlei-Akten, ugyanott.

M. K. A.: Minister-Kollowrat-Akten, ugyanott az államtanácsi levéltárban.

Pr. B.: Hungarica aus der Privat-Bibliothek, Ferenc császár magánkönyvtárából való magyar akták, ugyanott.

St. R.: Staatsrat (államtanács) levéltára, ugyanott.

*

Pol.: Polizeii-Akten, a rendőrministerium levéltára a bécsi belügyminiszteri levéltárban.

Jegyzőkönyv: az egyes országgyűlések diariumainak, naponként való jegyzéseinek, naplóinak hivatalos nyomtatott példányai, melyek különböző címszók alatt jelentek meg.

Irományok: az egyes országgyűlések aktáinak hivatalos, nyomtatott példányai, szintén különböző címek alatt adva ki.

Iratok: a jelen kötetben publikált darabok.